

† Mons. Dr. Frano Bulić.

Dr. M. Barada.

Činjenica, da okolina uz prirodene sposobnosti uvelike doprinosi umnomu i stvaralačkomu razvitku pojedinca, ima ponajbolju potvrdu u životu Mons. dr. Frane Bulića, preminulog na kirurškoj klinici u Zagrebu dne 29. srpnja 1934.

Rođen od težačkih roditelja 4. X. 1846. u Vranjicu, seocu kojeg samo uski morski zaljev dijeli od stare Salone, dapače i ono samo njen dio. Još od djetinjstva navikao da neprestano pred sobom gleda ruševine Salone, osobito one blizog amfiteatra, potpuno je shvatljiv njegov pozniji interes i ljubav prema tim starinama. Nemajući osnovne škole u svom seocu, a k tomu ne znajući talijanski, pođe u dječjačko sjemenište u Priko kod Omiša, gdje su se odgajali budući seoski župnici, glagoljaši, dok je u Splitu postojala talijanska gimnazija sa sjemeništem u glavnomu za gradsku djecu, buduće gradsko svećenstvo i crkovne dostojanstvenike. Već po sebi ovaj dualizam, zapostavljanje jednih a povlaštenje drugih, morao je da upliva na odgoj, karakter i idealizam gojenaca u Priku. U Priku on polazi pučku školu od 1852. do 1856., a zatim gimnaziju 1856. do 1860. Zato taj osamgodišnji Bulićev boravak u Priku, zastalno je uvelike doprinio njegovoj nacionalnoj borbenosti, čistoj liniji, idealizmu i karakternosti za cijeloga života. Po naravi nadaren, u Priku nauči toliko talijanski, da je mjesto u glagoljašku bogoslovlju prešao u gimnaziju i sjemenište u Splitu. Godine 1865. svrši gimnaziju, ali ne položi maturu radi bolesti i matematike, o kojoj je odlični pokojnik često i sa užitkom pričao. Od školske godine 1865/6. do 1868/9. sluša teologiju u Zadru, te već živo sudjeluje u nacionalnoj borbi Pavlinovića i drugova za pohrvaćenje dalmatinske birokracije i odstranjenje lažne krinke, talijanaštva Dalmacije. Povisok ali slabe tjelesne konstrukcije, u mladosti je uvijek bolestan. Kao nesposobna za tešku dušobrižničku slubu, ali jer je bio talentiran i odličan dak, šalju ga na više nauke u Beč. Tu on studira škol. god. 1869/70. do 1872/3. klasičnu filologiju i slavistiku, koje je discipline i svršio. No jer nije imao mature, dođe poslije prve godine univerzitetskih studija u Zađar, da je položi. Na ispitu upitan iz povijesti, učini odveć jasnu aluziju na ondašnje političke prilike u Austriji, kao i izričito spomenuvši ministra Beusta, bi relegiran sa ispita. Okretan, nađe utočišta kod ondašnjeg namjesnika Rodića i bi pripušten na ispit uz prethodno »službeno« izvinjenje.

Međutim već prve godine njegovih univerzitetskih studija, dvoje se zgodilo što je bilo od osudne važnosti za naučni tijek njegova života. God. 1870. uvedena je na bečkom univerzitetu posebna katedra za klasičnu arheologiju; a iste godine profesor te katedre A. Conze zadržava se nekoliko dana u Solinu, da pregleda ruševine, kojom prilikom prof. Conze dozna od župnika Vranjic-Solina, Dijane, za studenta Bulića. A. Conze vrativši se u Beč, pozva Bulića k sebi, izruči mu pozdrave od župnika i roditelja, kao i uredivši slušanje slavistike kod Miklošića, učini, da je mogao Bulić redovito da pohađa i arheološka predavanja, što je Bulić kroz cijelo vrijeme bečkih studija i činio.

Svršivši universitetske nauke, on je škol. god. 1874/5. na gimnaziji u Dubrovniku, gdje već naučno radi, jer iste godine u programu gimnazije štampa dvije rasprave, jednu iz klasične filologije »*Q. Horatius Flacius*«, a drugu iz arheologije »*Opis novaca zbirke dubrovačke gimnazije*«; u programu 1876/7. »*Folar dubrovački*«. A jer je god. 1876. bila osnovana na bečkom univerzitetu i katedra za epigrafiju sa prof. Hirschfeldom, Bulić traži dopust da škol. god. 1877/8. sluša tu specijalnu struku u kojoj se je poslije za života najvećma i odlikovao. Vrativši se u Dalmaciju, kao član profesorskog zbora u Dubrovniku, dodijeljen je na rad u Zadar, gdje do god. 1883. vrši službu kotarskog školskog nadzornika za kotare Zadra i Benkovca. U ovoj službi Bulić je mnogo učinio; jedno radeći aktivno savjetom i djelom na nacionaliziranju škola, a drugo putujući po svojim kotarevima, punih rimskih i hrvatskih spomenika — Aenona = Nin, Asseria = Podgrade, Varvaria = Bribir, Clambetae = Obrovac, Nedinum = Nadin, Corinium = Karin, Burnum = Kistanje i t. d. — njegovo već potpuno stručno oko, mnogo je toga zapazilo, zabilježilo, kako se vidi u *Bullettinu* god. 1879. i *Katoličkoj Dalmaciji* iz tih godina.

Ali tek god. 1883. kad je Bulić imenovan direktorom gimnazije u Splitu, a ujedno ravnateljem arheološkoga muzeja i konservatorom spomenika, on je u svome polju i može da pokaže svoje sposobnosti.

Njegov položaj gimnazijskog direktora nije bio ograničen na samu ulogu profesora i odgojitelja, koju je ulogu on najodličnije vršio, nego je njemu bio povjeren zadatak kud i kamo delikatniji i važniji, naime, da dotadanju gimnaziju sa talijanskim nastavnim jezikom, postepeno razred po razred pretvori u onu s hrvatskim, što je on uspješno, naravno uz mnoge trzavice, i proveo. I baš ovaj njegov rad, kao i uopće njegovo istaknuto i aktivno sudjelovanje u nacionalnom radu naših preporoditelja, — Pavlinović ga je na smrti bio odredio za svog političkog nasljednika — Bulić je bio, i uvijek ostao, trn u oku talijanašima. Tu mržnju ne samo da su odavali u svojim publikacijama — ta eto i u njegovu *Zborniku* nije smio da piše ni jedan Talijan — nego i djelima su pokazivali. Tako je njihovo djelo i njegovo umirovljenje god. 1896., kad upotrebiše ne-

promišljeni čim dvojice đaka, da Bulića, njihova direktora, ni kriva ni dužna sruše sa direktorskog mjesta. Šteta za odgoj, jer u tomu teško mu se je mogao naći zamjenik, ali na korist nauke, jer se od tada mogao da sav i samo posveti nauci, kojoj je dao više nego ijedan naš čovjek, kao istraživač i pisac skupa.

Svaki kamen, svaki i najmanji arheološki ili historički ostatak, bio taj prehistorijski, rimski ili hrvatski, ne samo u našim krajevima, nego i drugdje ako je naš, njega jednako interesira; on se briga i nastoji, da ga on sam ili preko drugih otkrije, sačuva, razjasni i objelodani.

On prvi stručno i sistematski istražuje i otkriva staru Salonu. Njegovo je djelo, otkriveno veliko starokršćansko groblje u Manastirinam, sa mnoštvom sarkofaga, mnogi sa natpisima (300) i skulpturama; to groblje on kopa od god. 1883. do 1890. i na njemu i on danas počiva — on Franciscus peccator —. Iste god. 1890. do 1898. on otkopava drugo starokršćansko groblje u Marusincu, sa bazilikom sv. Anastazija. God. 1901. do 1909. tri »basilicae urbanae« sa svim okolnim zgradama, mozaicima, krstionicom, kupeljima i drugim; u isto doba nastavlja radom otkopavanja poganskoga groblja (hortus Metrodori) i njegove okoline do porta occidentalis; amfiteatar, teatar sa hramom, curia, kraj oko t. zv. Pet mostova i Porta Caesarea; pogansko i kršćansko groblje na Kapljuču sa bazilikom mučenika Asterija i Antiohijana; starokršćansko groblje u Crikvinam na putu između Solina i Vranjica, sa crkvom sv. Petra i t. d. No Bulić ne kopa samo u Solinu nego na Braču, u Trogiru, Klisu, Šolti i drugdje. K tomu osim istraživanja rimskih i starokršćanskih starina, on osnovao god. 1894. »Bihać« društvo za istraživanje domaće povijesti. Preko tog društva on kopa u kaštelanskom polju oko sv. Marte u starohrvatskim Bijaćima, u Mirima, u Docima (Gomilica), u Putalju i Gajinam (K. Sućurac); u solinskom polju na Gospinu Otoku i u Gradini; u kliškom polju u Rižinicam, u Šupljjoj crkvi i na Majdanu; u Poljicima zadužbinu Petra Crnoga, i drugdje.

Sav ovaj rad koji je zahtijevao dugo vremena, mnogo posla i troška, ne samo da je veliki pokojnik sam lično vodio nego je on to sve i opisao u raznim publikacijama, osobito u *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (*Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku.*).

Taj časopis osnovan 1878., koji je doživio svoju pedesetgodišnjicu i u kojemu Bulić suraduje od njegova početka, većinom je ispunjen perom njegovim, on ga je podigao na stepen poznatog i uvaženog časopisa u naučnom svijetu. Do god. 1883. on je njegov suradnik, od 1884. do 1887. skupa sa J. Alačevićem urednik, od 1888. do 1920. sam je on urednik, a od 1921. do 1926/7. zajedno sa Abamićem. Ovaj časopis je najočitiji dokaz Bulićeva istraživačkoga i naučnoga rada. Ne bi trebalo ali radi onih, koji u nauci po tlu gmižu te im onaj koji visoko leti izgleda malen, radi njih ću navesti samo glavno što je Bulić naučno napisao.

Ogroman je broj natpisa, koje je teško i približno odrediti, a on ih je dešifrirao, pročitao, protumačio i objelodanio u *Bullettinu*,

odakle su pak bili preneseni i uvršteni u glasovito djelo *Corpus inscriptionum latinarum (CIL)* pruske akademije. Dešifriranje natpisa da je težak posao, koji osim vremena da traži uz prirodenu spretnost još i te kakvu naučnu spremu, to zna samo onaj koji se tim teškim poslom bavio. I baš po epigrafiji Bulić je došao na glas svjetskog učenjaka, u kolo De Rossi-a, Mommsena, Hirschfelda, Bornmann-a, Benndorfa, Kubitscheka, Reischa i drugih.

U *Bulletinu* god. 1879. on donosi razne arheološke vijesti iz Zadra, Benkovca i Šibenika. God. 1884. izvješćuje o iskopinama u Čitluku kod Sinja (Colonia Claudia Aequum). God. 1885. piše o rimskoj Liburniji; počinje opisom glinenih svjetiljaka, što nastavlja kroz sva god. *Bulletina* opisavši ih preko 1000. God. 1886. to isto čini i sa dragim kamenjem (gemmae), kao i piše o starohrvatskoj crkvi sv. Marije u Biskupiji kod Knina. God. 1888. o Ratnoj gombi između Muća i Drniša. 1889. komentira pogranični natpis između Narestina (Jesenice) i Pituntina (Podstrana). God. 1891. o novonadenom natpisu kneza Trpimira u Rižnicama i o dvama sarkofazima nadenim na splitskom sustjepanskom groblju, negdašnjoj opatiji »Pod borovima«, gdje je bio zaklonjen hrvatski kralj Stjepan; od rimskih spomenika opisuje krasni i neoštećeni, što je velika rijetkost za Solin, sarkofag Atije Valerie, kao i raspravlja o sjekirici (ascia) tim interesantnim, čestim specijalitetom solinskih natpisa i grobova. God. 1892. obrađuje natpis atleta i trgovca s drvom (negotians materiarius) M. Pomponija Zozima, te onaj beneficijarija Qu. Emilija Rufa, koji je posljednji pobudio svjetski naučni interes. God. 1894. Bulić oragnizira i drži prvi međunarodni kongres kršćanske arheologije u Splitu i Solinu, kojom prigodom skupa sa Jelićem i Rutarom izdaje poznatoga »Vodu« u 3 jezika, te uređuje izvješće o kongresu. Godine 1896. interesantan natpis na sarkofagu Ulpija Gorgonija i njegove žene Celerine. Godine 1898. počinju njegovi brojni članci o groblju i bazilici u Manastirinama, kao i o pobijanju legende, da bi sv. Dujam bio učenik sv. Petra, što mu je poslije mnogih rasprava, žučljivih i uvrijedljivih polemika, raznih osobnih neprilika, ipak uspjelo, da to mišljenje dovede do potpune pobjede; upozorava na važnost eventualnih iskopina na Šolti i opisuje prvu rimsku čatrnju (cisternu) nađenu u Solinu. God. 1899. po trima sarkofazima našastim u moru, svraća pažnju na problem poniranja dalmatinske obale; donosi grčki natpis poznatog libijskog sveca Menasa. God. 1900. piše o prehistoričnim i grčko-ilirskim nalazima na otoku Braču; članke s detaljnim podacima o iskopinama bazilike u Manastirinama, o raci solinskih mučenika u Rimu i o sarkofagu biskupa Primusa, sinovca sv. Dujma. God. 1901. opisuje kip Baka, našasta u Trogiru; dva nalaza rimskih novaca; raspravu o sv. Feliciju mučeniku; o starokršćanskom groblju u Slanomu; ulomak drvenog, šimširovog, liturgičnog češlja; bogati zlatni nalaz u Vidu (Nerona), pri čemu raspravlja o vremenu razorenja Narone. U istom tom godišnjaku kao i onim 1902.—4. donosi

Accessiones et correctiones all'Illyricum Sacrum od Coleti-a. God. 1903. donosi monumentalni nadgrobni spomenik Pomponije Vere; ubicira rimske puteve, osobito Via Gabiniana od Solina prema Muću (Andetorium). God. 1904. o starokršćanskom groblju i bazilici u Trogiru; o sv. Grguru Velikom i njegovim odnosima sa Dalmacijom. God. 1905. piše o natpisu i pobuni rimskog namjesnika u Dalmaciji Furija Kamila Skribonijana; o rimskom groblju uz palaču Dioklecijanovu u Splitu; o sarkofagu dviju kćeri Bele IV., te o zlatnom križiću iz V.—VII. st. sa otoka Raba. God. 1906. objelodanjuje basrelief, euharistički kalež iz Vida (Narona), uz opis tu nađenih bizantiskih novaca, nakita, jedne kršćanske svijetiljke; piše o počecima kršćanstva u Naroni i saborima solinskim 530./33; o natpisu sv. Vincencija, o ulomku grčkog natpisa manihejke Basse i napokon raspravlja o godini razorenja Solina. God. 1907. opisuje iskopine u Klapavicama (Klis): crkvicu iz V.—VI. st., više natpisa, grobova, naušnica iz IX./X. st., te rijetku dragocjenost, starokršćanski maleni brončani kadionik. God. 1908. piše o Omišu, Fruškoj Gori i Srijemu, te sarkofagu i natpisu splitskog nadbiskupa Martina iz svršetka X. st. God. 1909. o natpisu rimskog dajmatinskog namjesnika i o starokršćanskim iskopinama u Lovrešćini na Braču. God. 1910. o putu cara Dioklecijana u Nikomediju i nekrolog barunu Helfertu. God. 1912. priložena je rasprava *Kronotaksa* solinskih biskupa. God. 1913. donosi povijesne i arheološke podatke svog rodnog mjesta Vranjica; učestvuje u oštroj polemici o pitanju mjesta brodoloma sv. Pavla, kao pristaša Malte. God. 1915. raspravlja o poznatoj umjetničkoj katedri u Raveni, koju dovodi u vezu sa solinskim biskupom Maksimom; o pravcu Trajanova puta god. 105 protiv Dačana; o solinskim mučenicima. God. 1916. opširnu raspravu o caru Dioklecijanu, o sv. Kaji papi, o natpisu scriba consularis i ubikaciji praetorium-a u Solinu. God. 1917.—19. izdaje radi ratnih neprilika samo jedan svezak sa poznatom radnjom o Stridonu. God. 1920. časopis mijenja naslov u *Vjesnik*, kojega skupa sa dr. Abramićem uređuje hrvatski; te godine izdaje u njemu raspravu o Stridonu, hrvatski i piše o nalazima na Šolti. God. 1922. piše o Petru »illyrica de gente«, koji je u V. st. sagradio baziliku sv. Sabine u Rimu na brdu Aventinu. God. 1923. o sarkofagu cara Dioklecijana i o crkvi sv. Petra u Priku. God. 1924./5. o gradskim i izvangradskim solinskim bazilikama; o iskapanju perimetralnih zidova i kula na istok amfiteatra, Hortus Metrodori i na jugu gradskih bazilika; o brončanoj ruci našastoj u Solinu; o natpisima nađenim na Lečevici i u Perastu; o nalazima u Omišu, Hvaru i Runoviću (Novae); o mozaiku u Praetorium-u rimskog namjesnika; o ampulama sv. Menasa; o kronotaksi i pečatima biskupa rabskih, te o krunidbenoj bazilici u Gradini. God. 1926./7. o nalazima u Baškojvodi, Marini, Vranjicu; o figuri »Bes«; o oratoriju mučenika u amfiteatru solinskom i o dimenzijama tog amfiteatra; o jevrejskim rimskim spomenicima; kao i donosi popis venecijan-

skih generalnih providura i drugih časnika, koji su služili na moru i kopnu dalmatinskomu.

U zadnjem jubilarnom godišnjaku 1928/32. nije sudjelovao, nego je sam još prije toga, god. 1931., izdao svoj *Povodom 50-godišnjice Vjesnika za arh. i hist. dalm.*, u kojemu se opršta od svojih suradnika. Tu piše o svojoj Zakladi, o petom starokršćanskom groblju u Solinu, o iskopinama u Rupotini, na vrelu Jadra, u K. Sućurcu, u Jesenicama, o natpisu svećenika Dominika iz Splita i drugomu.

No osim u Bulletinu on piše i u drugim domaćim i stranim publikacijama. Neću spominjati njegova izvješća u bečkim *Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes*, *Archäologische Epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn*, *Jahrbuch der Zentralkommission* i drugima; njegove rodave u raznim počasnim *Zbornicima*, kao u onom *O. Hirschfeldu, Jagiću, Miscellanea Geronimiana*, te članke u *Bulletino di arch. cristiana* u Rimu i drugim, nego. ću još uzeti samo naše časopise.

On piše u više godišnjaka *Vjesnika arh. društva u Zagrebu*. God. 1888. o hrvatskim starinama u Kninskom polju. God. 1892. o natpisu kneza Trpimira. God. 1896./7. o pečatu benediktinskoga opata Deodata iz Sustjepana kod Splita. God. 1898. izvješćuje o jednom od najglavnijih starohrvatskih nalaza, o crkvi sv. Marije od Otoka u Solinu, te sarkofagu i natpisu kraljice Jelene. God. 1901. ponovno o tomu izvješćuje, ali detaljnije osobitim obzirom na oštećeni kraljičin natpis. God. 1918. objelodanjuje dugu studiju o caru Dioklecijanu, a god. 1928. o Venanciju prvomu biskupu solinskomu. On surađuje i u našem časopisu »*Bogosl. Smotri*«. Tako god. 1912. tu izlazi *Kronotaksa solinskih biskupa* a 1913. *Kronotaksa spljetskih nadbiskupa*, djelo prvoklasno i fundamentalno za našu historiju. God. 1923. piše o četvrtom starokršćanskom groblju u Solinu i o euharističnim spomenicima u starokršćanskim crkvama. God. 1924. o Sv. Kvirinu biskupu i mučeniku grada Siska, a god. 1927. o monogramima 3 solinskih biskupa iz V./VI. st.

Jugoslavenska akademija, čiji je on bio član, izdaje mu god. 1888. *Hrvatske spomenike u Kninskoj okolici*. *Matica pak Hrvatska* u *Spomen Cvijeću 1900.*, *Po ruševinama staroga Solina*; god. 1927. *Palaču cara Dioklecijana u Splitu*; a još će mu izdati i djelo o iskopinama solinskim.

Evo ovaj samo sumarni prikaz njegova rada odaje njegove naučne odlike u raznim pravcima, osobito u onom arheološko-istraživačkom.

Ali se najvećma njegove naučne odlike zrcale u propagiranju nauke. On to čini među učenicima jednako kao i među neukima. Tako, on je svojim istraživanjem i vezama učinio da Salona ima svjetski glas, da je jedna između najpoznatijih starih metropola. Koliko je publikacija, a sve njegovom zaslugom, izašlo u vanjskom svijetu o Saloni? Docet Zeiller, Delechaye, Egger, Gerber, Broend-

sted i Dyggue. Što je Rimu De Rossi, Saloni je Bulić, a koga ima Sirmium i Siscia i drugi naši i te kako historijski važni krajevi?

Od kolike li je važnosti njegovo djelovanje kao konservatora spomenika? Nije on samo otkrivao i obrađivao spomenike, nego on je golem trud, vrijeme i nesavladivu energiju uložio u borbi protiv vremena, koje historijske spomenike ne samo nije štedilo nego ih je u vidu svakojakih ličnih ili općih interesa rušilo. O tomu govore sačuvani spomenici po Dalmaciji, a najvećma Split. On je upravo herojsku borbu vodio da sačuva od modernog nagrđivanja i rušenja Dioklecijanovu palaču, tu ponajbolje do danas sačuvanu veličanstvenu rimsku građevinu. Svaku najmanju promjenu, a kamo li kakvo rušenje, on je osjećao kao da ruše nešto njegova. Sa spomenicima on je nekako bio srastao, on je s njima bio jedno, i to ne za malo i kratko nego kroz punih 50 godina. Ako danas u Dalmaciji ljudi uopće imaju smisla i ljubavi za spomenike, to je uglavnom zasluga Bulića. Pri svakom susretaju sa neukim ili sa učenim, iz bilo kojegod kraja, on je govrio o historijskim spomenicima; k tomu njemu se svak utjecao kad je trebao nešto da dozna o prošlosti kojeg kraja.

Po svemu, kao istraživač, pisac i konservator, Bulić je veliki arheolog, dostojan da stoji uz bok drugim svjetskim arheolozima, a takvim ga strani naučni svijet i smatra.

Nekrolog Bulićev ne bi bio potpun, kad uz odlike rodoljuba i naučenjaka ne bi istakao i one svećenika. Ta eto u svojoj oporuci on ovako karakteriše svoj javni rad: »Nastojao sam vršiti u životu pomoću Božjom svoje dužnosti prema Crkvi, prema mojemu staležu, prema mojemu hrvatskomu narodu, prema znanosti koju sam idealno prigrlio.« Dakle on odliku katoličkoga svećenika stavlja ispred one patriote i učenjaka. Uvijek je osjećao s Crkvom, uvijek je bio ponosan svojim svećeničkim karakterom. On je znao da svoj naučni dar podloži crkvnom auktoritetu. To je najbolje pokazao u pitanju lokaliteta i vremena solinskih mučenika. On na temelju nepobitnih historijskih spomenika dokazuje, da je sv. Dujam, splitski patron, iz vremena cara Dioklecijana a ne učenik sv. Petra, kao i da mu se kosti nalaze u Rimu. Splitski ordinarij ustaje protiv toga, konfiscira mu raspravu, koju on dobrovoljno predaje, a danas to je pitanje na čistu u smislu Bulićevu. Koliko je bio odan Crkvi pokazuje najbolje to — a što je znalo samo malo osoba — da mu je Crkva bila ponudila splitsku biskupsku stolicu, što je on iz ljubavi prema nauci odbio, ali je primio čast apostolskoga protonotara. U pitanju glagolice on je uvijek na strani naših prava; za dugo on vodi u toj borbi, ali uvijek cum debita reverentia prema Crkvi. On je svećnik neporočnog života, te po struci, makar bio u službi drugog staleža, on se onog svećeničkoga u ničemu ne odriče, nego se uvijek kao svećenik ponaša i nastupa, te sudjeluje aktivno u svim čisto staleškim svećeničkim pitanjima.

Dakle da zaključim:

Bulić je ponos Crkve, dika svećeničkog staleža, prvak nauke i naroda svoga.